

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
СУМСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

ЩЕРБАЧЕНКО ВІКТОРІЯ ОЛЕКСІЇВНА

УДК 005.336.4:658.155:005.332.4:005.21(043.3)

**ЕКОНОМІЧНІ ЗАСАДИ УПРАВЛІННЯ
ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИМ КАПІТАЛОМ ПІДПРИЄМСТВА
В УМОВАХ ГЛОБАЛЬНОЇ КОНКУРЕНЦІЇ**

Спеціальність 08.00.04 – економіка та управління підприємствами
(за видами економічної діяльності)

Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата економічних наук

Суми – 2016

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Сумському державному університеті Міністерства освіти і науки України.

Наукові керівники: кандидат економічних наук, доцент
Школа Вікторія Юріївна,
Сумський державний університет,
доцент кафедри економічної теорії;

доктор економічних наук, професор
Нейкова Румяна Миколаївна,
Вище училище страхування та фінансів
(м. Софія, Республіка Болгарія)

Офіційні опоненти: доктор економічних наук, доцент
Ковтуненко Ксенія Валеріївна,
Одеський національний політехнічний університет,
завідувач кафедри менеджменту зовнішньоекономічної
та інноваційної діяльності;

кандидат економічних наук
Овчаренко Максим Іванович,
фізична особа – підприємець з надання комерційних
послуг (ФОП Овчаренко М.І.), м. Суми

Захист відбудеться «07» жовтня 2016 року о 16⁰⁰ годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 55.051.01 Сумського державного університету за адресою: 40007, м. Суми, вул. Римського-Корсакова, 2, корпус М, ауд. 412.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Сумського державного університету (40007, м. Суми, вул. Римського-Корсакова, 2).

Автореферат розісланий «___»_____2016 року.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

Є.І. Нагорний

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. В умовах стрімкого розвитку інформаційної економіки та посилення глобалізаційних процесів, які, з одного боку, створюють більше можливостей для підприємств (зокрема, відкривають доступ до новітніх науково-технічних досягнень, дозволяють розширювати канали збуту, надають вихід на нові міжнародні ринки), а з іншого, – посилюють конкуренцію, ключовими факторами забезпечення конкурентоспроможності підприємства є інтелектуальний капітал та ефективність управління ним. Усвідомлення цього вимагає проведення оцінки інтелектуального капіталу, виявлення сильних і слабких сторін в його структурі, визначення шляхів реалізації інтелектуального потенціалу і, як наслідок, формування оптимальної стратегії управління інтелектуальним капіталом для забезпечення додаткових конкурентних переваг на ринку і підвищення прибутку.

Теоретичні основи управління інтелектуальним капіталом та окремими його складовими досліджували такі зарубіжні та вітчизняні вчені, як: О. Балацький, Е. Брукінг, О. Бутнік-Сіверський, К. Вііг, Дж. Гелбрейт, Р. Гріффін, О. Громова, П. Друкер, Л. Едвінссон, О. Кендюхов, В. Крайтель, Г. Крупке, С. Кузнець, Л. Мельник, К. Мертінс, Х. Мітчел, Л. Мур, М. Найдьонова, М. Овчаренко, П. Перерва, Т. Стюарт, О. Теліженко, І. Федулова, А. Чухно, В. Щетінін та інші. Теоретико-методологічні аспекти оцінки інтелектуального капіталу висвітлено у роботах таких науковців, як: Д. Андріссен, І. Бриль, Г. Ван ден Берг, А. Євсєєв, С. Ілляшенко, В. Іноземцев, Н. Ляшенко, О. Прокопенко, Т. Сакайя, К. Свейбі, Р. Тіссен, Н. Чеботарев, К. Чуприн, О. Чуприна, Ю. Шипуліна, В. Школа та інших. Питання формування та відтворення інтелектуального капіталу відображено у наукових працях І. Левіної, К. Ковтуненко, В. Ціпуринди та інших.

Разом з тим, існує цілий ряд актуальних проблем, пов'язаних з особливостями формування, використання, відтворення та накопичення інтелектуального капіталу в сучасних умовах, а також складність ідентифікації власних інтелектуальних активів підприємства та їх об'єктивної оцінки, що обумовили вибір теми дисертаційного дослідження, його мету, завдання і структуру. Поглиблення економічних засад управління інтелектуальним капіталом надасть можливість підприємству підвищити шанси на ринковий успіх в умовах глобальної конкуренції.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження виконано в межах науково-дослідницької тематики Сумського державного університету, а саме: «Формування механізму управління потенціалом інноваційного розвитку промислових підприємств у контексті концепції стійкого розвитку» (№ ДР 0111U004965), виконаної в рамках гранту Президента України, де автором розглянуто систему управління інтелектуальним капіталом на різних рівнях, класифіковано методи оцінки інтелектуального капіталу; «Фундаментальні основи соціально-економічної мотивації інноваційного розвитку регіону» (№ ДР 0109U007782), де автором визначено роль інтелектуального капіталу у забезпеченні розвитку інноваційної соціально-економічної системи; «Розроблення механізму впровадження екологічних інновацій» (№ ДР 0112U001378), де автором запропоновано інноваційні підходи до управління виробничим процесом та інтелектуальним капіталом підприємства; «Методологія розвитку соціально-

економічних систем у глобальному середовищі» (№ ДР 0112U004470), де автором проаналізовано методичні підходи до оцінки інтелектуального капіталу підприємства.

Мета і завдання дослідження. Метою роботи є розвиток та вдосконалення теоретичних та науково-методичних засад управління інтелектуальним капіталом підприємства в умовах глобальної конкуренції. Для досягнення зазначеної мети було поставлено такі завдання:

- проаналізувати проблеми формування і тенденції розвитку інтелектуального капіталу сучасних підприємств в Україні;
- уточнити і поглибити змістовну сутність, структуру та функції інтелектуального капіталу, а також управління інтелектуальним капіталом підприємства в глобальному середовищі;
- дослідити процес формування та відтворення інтелектуального капіталу, а також удосконалити організаційно-економічний механізм управління інтелектуальним капіталом;
- удосконалити теоретико-методичні положення щодо вартісної оцінки інтелектуального капіталу підприємства та визначити систему показників його оцінки за структурним підходом;
- розробити науково-методичний підхід до визначення економічної доданої вартості, створеної інтелектуальним капіталом;
- удосконалити науково-методичний підхід до вибору стратегії управління інтелектуальним капіталом підприємства;
- дослідити практичні засади та запропонувати рекомендації щодо вибору конкурентних стратегій розвитку для різних типів підприємств.

Об'єктом дослідження є процес управління інтелектуальним капіталом підприємства.

Предметом дослідження є економічні відносини між стейкхолдерами, що виникають у процесі управління інтелектуальним капіталом підприємства в умовах посилення глобалізаційних процесів в економіці.

Методи дослідження. Для вирішення поставлених завдань використано такі методи дослідження: методи гносеологічного аналізу (аналітичний, логічний, узагальнення, декомпозиції, наукової абстракції) – для удосконалення понятійного апарату інтелектуального капіталу та інтелектуального потенціалу; системний підхід – для розробки концепції організаційно-економічного механізму управління інтелектуальним капіталом підприємства, обґрунтування системи показників оцінки інтелектуального капіталу, аналізу можливостей використання різноманітних мотиваційних теорій до формування системи мотивації творчої праці; методи системно-структурного і порівняльного аналізів – для структуризації та класифікації складових інтелектуального капіталу, визначання організаційно-структурних аспектів механізму управління інтелектуальним капіталом підприємства, дослідження методів оцінки інтелектуального капіталу; методи функціонального аналізу – для дослідження ролі окремих складових інтелектуального капіталу у діяльності підприємства, розробки рекомендацій з управління ним на підприємствах; економічні та статистичні методи – для інтегральної оцінки

інтелектуального капіталу та обсягу доданої вартості, створеної ним.

Інформаційну базу дослідження склали: офіційні статистичні дані; результати досліджень міжнародних організацій; первинна документація підприємств, зібрана, опрацьована та узагальнена особисто автором; монографії та науково-аналітичні статті вітчизняних та зарубіжних авторів.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у такому:

вперше:

– розроблено науково-методичний підхід до визначення економічної доданої вартості, створеної інтелектуальним капіталом, який ґрунтується на декомпозиції доданої вартості підприємства за інтегральним показником оцінки інтелектуального капіталу та дозволяє визначити результативність системи управління інтелектуальним капіталом;

удосконалено:

– теоретико-методичний підхід до оцінки інтелектуального капіталу підприємства, який, на відміну від існуючих, передбачає комплексну оцінку кадрового, організаційного, клієнтського та інформаційного капіталів на основі запропонованої системи показників;

– організаційно-економічний механізм управління інтелектуальним капіталом підприємства, який, на відміну від існуючих, враховує систему формування та відтворення інтелектуального капіталу через інтелектуальний потенціал, зокрема, мотиваційний інструментарій реалізації інтелектуального потенціалу, систему оцінки інтелектуального капіталу та вибір стратегії управління інтелектуальним капіталом;

– методичні засади вибору стратегій управління інтелектуальним капіталом підприємства, що на відміну від існуючих, ґрунтуються на поелементному аналізі мультикомпонентного показника оцінки інтелектуального капіталу, розширеній класифікації стратегій управління інтелектуальним капіталом та інструментів їх реалізації;

– теоретико-методичні засади вибору конкурентних стратегій розвитку підприємства, які, на відміну від існуючих, передбачають ідентифікацію його типу та рівня інтелектуального капіталу;

набули подальшого розвитку:

– зміст поняття «інтелектуальний капітал», під яким, на відміну від існуючих, запропоновано розуміти комплекс взаємопов'язаних нематеріальних ресурсів (знання і вміння працівників, інтелектуальна власність, зв'язки з контрагентами, бренд тощо), задіяних у комерційно-виробничій діяльності підприємства для створення доданої вартості і конкурентних переваг на ринку, та структура інтелектуального капіталу, в рамках якої запропоновано виділяти кадровий та інформаційний капітал;

– теоретичне обґрунтування структурно-логічної сутності визначення «управління інтелектуальним капіталом», яке, на відміну від існуючих, запропоновано розглядати як систематично-організаційний процес формування, ефективного використання, накопичення та відтворення інтелектуального капіталу з метою підвищення конкурентоспроможності підприємства в умовах глобальної конкуренції.

Практичне значення одержаних результатів полягає у тому, що теоретичні та методичні положення, висновки і рекомендації дисертаційної роботи доведені до рівня практичних розробок, які сприяють підвищенню конкурентоздатності підприємств як на внутрішніх, так і на зовнішніх ринках на основі ефективного управління інтелектуальним капіталом.

Теоретичні й методичні положення дисертаційного дослідження були впроваджені у діяльність ТОВ «ВКМ-АРМАТУРА» (акт №4 від 1.03.2016) – для оцінки інтелектуальних активів і виборі стратегії управління інтелектуальним капіталом; ТОВ «Турбомаш» (акт №125/1 від 15.03.2016) – для вибору стратегій управління інтелектуальним капіталом і конкурентних стратегій розвитку підприємства; АТ «НВАТ ВНДІкомпресормаш» (акт №04/00-008116 від 5.05.2016) – для структурної і вартісної оцінки інтелектуального капіталу, визначення конкурентних стратегій розвитку підприємства.

Результати наукових розробок використовуються в навчальному процесі Сумського державного університету у навчальних курсах «Інтелектуальна власність», «Мікроекономіка» та «Міжнародний бізнес» (акт № 6 від 8.04.2016).

Особистий внесок здобувача. Дисертаційна робота є самостійно виконаною, завершеною науковою працею. Наукові положення, висновки і рекомендації, що виносяться на захист, одержані автором самостійно. З наукових праць, опублікованих у співавторстві, в дисертаційній роботі використані лише ті ідеї та положення, які є результатом власних досліджень здобувача. Особистий внесок у працях, опублікованих у співавторстві, зазначено у списку публікацій.

Апробація результатів дисертації. Основні положення, висновки та рекомендації дисертаційної роботи доповідалися на профільних наукових та науково-практичних конференціях, тренінгах різних рівнів, серед яких: V Міжнародна студентська конференція «Інноваційні ідеї молоді в соціально-економічному розвитку України XXI століття» (м. Запоріжжя, 2011), V Міжнародна науково-практична конференція «Маркетинг інновацій і інновації в маркетингу» (м. Суми, 2011), Міжнародна науково-практична конференція «Перспективні розробки науки і техніки – 2011 (Економічні науки)» (м. Перемишль, 2011), II Міжнародна студентська науково-практична конференція «Проблеми і перспективи розвитку підприємницької діяльності – 2» (м. Самара, 2011), Міжнародна науково-практична конференція «Капіталізація підприємств та фінансових організацій: теорія і практика» (м. Донецьк, 2011), III Міжнародна молодіжна наукова конференція «Креативна економіка та інноваційні процеси в ній (питання модернізації, розвитку та управління)» (м. Самара, 2011), V Міжнародна науково-практична конференція «Держава і право: проблеми становлення і розвитку» (м. Суми, 2012), IV Міжнародній науковій конференції «Актуальні проблеми розвитку фінансово-економічних систем та інститутів» (м. Самара, 2013), III Міжнародна науково-практична конференція з організації виробництва «Треті Чарновські читання» (м. Москва, 2013), XVII Міжнародна науково-практична конференція «Сучасні проблеми гуманітарних і природничих наук» (м. Рязань, 2014), Міжнародна науково-практична конференція «Міжнародна стратегія економічного розвитку регіону» (м. Суми, 2013), Міжнародна науково-практична конференція «Економічні проблеми сталого розвитку» (м. Суми, 2011, 2013-2014),

Міжвузівська науково-практична конференція «Удосконалення менеджменту організації» (м. Москва, 2013), Міжнародна науково-практична конференція «Економічна теорія у ХХІ столітті: пошук ефективних механізмів господарювання» (м. Новополицьк, 2014), Міжнародна науково-практична конференція «Економіка та менеджмент: перспективи розвитку» (м. Суми, 2011, 2013-2014), Всеукраїнська науково-практична конференція «Актуальні проблеми соціально-економічних систем в умовах трансформаційної економіки» (м. Дніпропетровськ, 2016).

Публікації. Основні результати дисертаційного дослідження опубліковано у 31 науковій праці (8 із них належить особисто автору), у тому числі 4 підрозділи – у колективних монографіях, 4 статті – у наукових фахових виданнях України (з них 2 включено до міжнародних наукометричних баз); 1 стаття – в інших наукових виданнях України, 2 статті – в міжнародних наукових виданнях інших держав, 20 публікацій – у збірниках матеріалів конференцій. Загальний обсяг публікацій за темою дисертації становить 7,02 друк. арк., з них особисто дисертанту належить 5,44 друк. арк.

Структура та обсяг дисертації. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел із 201 найменування, 5 додатків. Загальний обсяг дисертації – 205 сторінок, у тому числі основного тексту 161 сторінка, 17 таблиць – на 11 сторінках, 34 рисунки – на 15 сторінках, список використаних джерел – на 22 сторінках, додатки – на 13 сторінках.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **вступі** обґрунтовано актуальність теми дисертаційної роботи, сформульовано мету, завдання, об'єкт та предмет дослідження, розкрито наукову новизну, теоретичне та практичне значення отриманих результатів.

У першому розділі «**Наукові засади управління інтелектуальним капіталом підприємства**» поглиблено сутність, структуру і функції інтелектуального капіталу, визначено його роль у забезпеченні конкурентоспроможності підприємства, досліджено теоретичні основи управління інтелектуальним капіталом підприємства.

На основі дослідження наукових концепцій теорії капіталу з урахуванням історичного, системного та структурного підходів визначено, що під *інтелектуальним капіталом* слід розуміти комплекс взаємопов'язаних нематеріальних ресурсів (знання і вміння працівників, інтелектуальна власність, зв'язки з контрагентами, бренд тощо), задіяних у комерційно-виробничій діяльності підприємства для створення доданої вартості і конкурентних переваг на ринку. Обґрунтовано, що його основними складовими є кадровий, організаційний, клієнтський та інформаційний капітали (рис. 1), що дозволило більш точно підійти до ідентифікації інтелектуальних активів підприємства та їх оцінки, а також обрати ефективні методи управління інтелектуальним капіталом. У результаті дослідження встановлена наявність взаємозв'язку між усіма складовими інтелектуального капіталу, наслідком взаємодії яких є синергійний ефект.

Встановлено, що інтелектуальний капітал виконує ряд функцій, а саме: накопичувальну, виробничу, відтворювальну, стимулюючу, впливу на економічне

зростання, забезпечення продуктивності праці та конкурентоспроможності. Виробнича функція інтелектуального капіталу підприємства полягає у залученні його активів у виробничих процесах. Відтворювальна функція проявляється у тому, що інтелектуальний капітал задає основний вектор та швидкість розвитку виробництва, оновлення технологій, вдосконалення бізнес-процесів підприємства. Стимулююча функція спрямована на стимулювання поліпшення здібностей людей в процесі їх діяльності. Сутність функції забезпечення продуктивності праці полягає у формуванні базису технічного та технологічного оновлення виробничого процесу, застосуванні нових підходів у системі менеджменту на підприємстві, створенні необхідних умов праці, що дозволяє підвищити її ефективність. Функцію забезпечення конкурентоспроможності можна розглядати як інтегруючий модуль усіх попередніх функцій, оскільки інтелектуальний капітал підприємства є головним чинником формування і забезпечення його конкурентних переваг.

Рис. 1 Структура інтелектуального капіталу

В умовах посилення конкуренції інтелектуальний капітал дає можливість підприємствам створювати цінності і забезпечувати конкурентоспроможність як окремих фірм, так і економіки в цілому. Доведено, що в умовах глобальної конкуренції інтелектуальний капітал надає підприємствам можливість створювати нові унікальні товари і послуги, що сприяє формуванню конкурентних переваг.

Визначено, що базисом формування та відтворення інтелектуального капіталу є інтелектуальний потенціал, який запропоновано розглядати як сукупність інтелектуальних можливостей («інтелектуальних резервів») трудових ресурсів, які можуть розвиватися далі і приводити у відповідність до зовнішніх вимог внутрішні можливості розвитку підприємства з метою отримання економічної вигоди останнім. Доведено, що можливість трансформації інтелектуального потенціалу в інтелектуальний капітал залежить від ефективності управління інтелектуальним капіталом на підприємстві.

Під управлінням інтелектуальним капіталом підприємства запропоновано розуміти систематично-організаційний процес формування, ефективного використання, накопичення та відтворення інтелектуального капіталу з метою підвищення конкурентоспроможності підприємства в умовах глобальної конкуренції. Визначено його взаємозв'язок з іншими напрямками управління на підприємстві, що сприяють розвитку і ефективному використанню окремих елементів інтелектуального капіталу (рис. 2).

Рис. 2 Взаємозв'язок управління інтелектуальним капіталом з іншими напрямками управління на підприємстві

У другому розділі «**Методичні основи забезпечення стратегічного управління інтелектуальним капіталом підприємства**» удосконалено організаційно-економічний механізм управління інтелектуальним капіталом підприємства, науково-методичний підхід до оцінки його інтелектуального капіталу та методичні засади вибору стратегії управління інтелектуальним капіталом.

Організаційно-економічний механізм управління інтелектуальним капіталом підприємства (рис. 3) запропоновано розглядати як систему взаємозв'язків між економічними суб'єктами, яка визначає основні напрями управлінських впливів та сприяє процесам його формування, відтворення, ефективного використання та накопичення з метою забезпечення підприємству конкурентних переваг на ринку. Головним завданням даного механізму є забезпечення формування, ефективного використання і відтворення інтелектуального капіталу, яке реалізується за допомогою мотиваційного інструментарію. Визначено, що мотиваційний інструментарій реалізації інтелектуального потенціалу полягає у використанні різних видів мотивації (матеріальної, соціальної, психологічної) для стимулювання працівників створювати нові знання і втілювати їх в інноваційних чи традиційних товарах і послугах, а також в управлінні підприємством. До мотиваційних інструментів входить система оплати праці (рівень заробітної плати, премії, доплати), соціальні гарантії, створення комфортних умов праці, надання можливості підвищення рівня кваліфікації і постійного розвитку особистості, налагодження дружнього мікроклімату в колективі тощо.

Вибір стратегії управління інтелектуальним капіталом є одним з ключових елементів даного механізму, оскільки саме від типу стратегії залежить спрямованість взаємодії та розвитку його окремих складових.

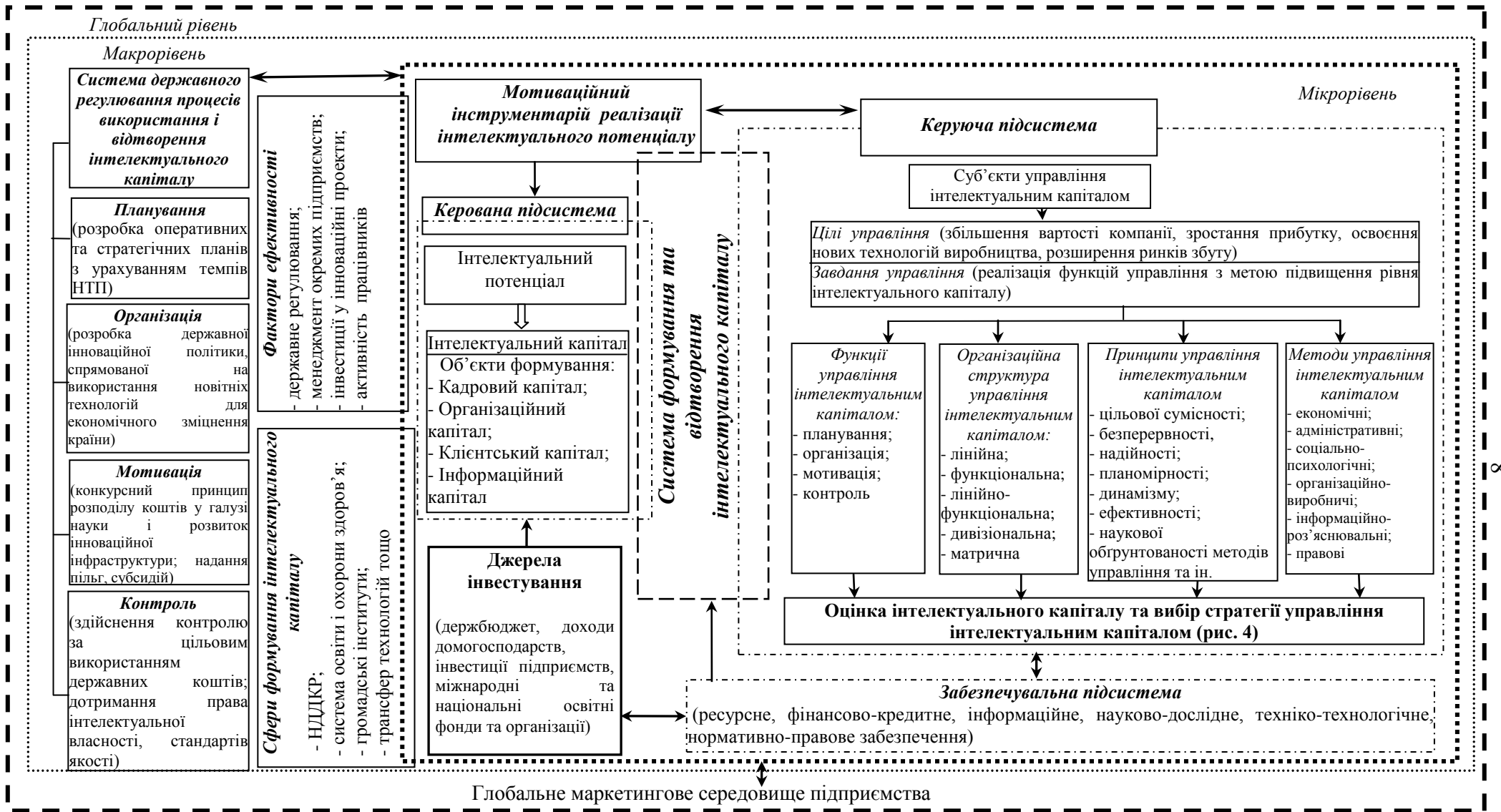

Рис. 3 Організаційно-економічний механізм управління інтелектуальним капіталом підприємства

Доведено, що вибір стратегії управління здійснюється на основі оцінки інтелектуального капіталу, яка дозволяє ідентифікувати інтелектуальні активи підприємства, дослідити їх стан, ступінь придатності і використання у виробничому процесі, і в той же час, виявити сильні і слабкі місця.

Обґрунтовано, що для оцінки інтелектуального капіталу слід застосовувати структурний підхід, який ґрунтується на оцінках кожної окремої його складової та визначенні на їх основі інтегрального показника:

$$\left\{ \begin{array}{l} X = \sqrt[4]{\prod_{a=1}^4 (1 + X_a)^{s_e}} - 1, \quad X_a = \{X_1, X_2, X_3, X_4\}, \\ X_1 = \sqrt[6]{\prod_{i=1}^6 (1 + I_{1i})} - 1, \quad I_{1i} = \{I_{11}, I_{12}, I_{13}, I_{14}, I_{15}, I_{16}\}, \\ X_2 = \sqrt[6]{\prod_{j=1}^6 (1 + I_{2j})^s} - 1, \quad I_{2j} = \{I_{21}, I_{22}, I_{23}, I_{24}, I_{25}, I_{26}\}, \\ X_3 = \sqrt[6]{\prod_{l=1}^6 (1 + I_{3l})} - 1, \quad I_{3l} = \{I_{31}, I_{32}, I_{33}, I_{34}, I_{35}, I_{36}\}, \\ X_4 = \sqrt[6]{\prod_{d=1}^6 (1 + I_{4d})} - 1, \quad I_{4d} = \{I_{41}, I_{42}, I_{43}, I_{44}, I_{45}, I_{46}\}, \end{array} \right. \quad (1)$$

де X – інтегральний показник оцінки інтелектуального капіталу, відн. од.; X_a – відповідні значення складових інтелектуального капіталу, відн. од.; a – порядковий номер складових інтелектуального капіталу, $a \in [1;4]$; X_1, X_2, X_3, X_4 – показники оцінки кадрового, організаційного, клієнтського та інформаційного капіталів відповідно; $X, X_1, X_2, X_3, X_4 \in [0;1]$, відн. од.; $I_{1i}, I_{2j}, I_{3l}, I_{4d}$ – значення окремих показників кадрового, організаційного, клієнтського та інформаційного капіталів відповідно, відн. од.; i, j, l, d – порядкові номери показників кадрового, організаційного, клієнтського та інформаційного капіталів відповідно; I_{11} – показник винахідницької активності; I_{12} – показник інженерно-технічного і наукового забезпечення; I_{13} – показник освітнього рівня персоналу підприємства; I_{14} – коефіцієнт сталості кадрів; I_{15} – показник оновлення знань; I_{16} – частка працівників зі стажем роботи у даній організації понад два роки; I_{21} – частка інвестицій у вдосконалення менеджменту; I_{22} – коефіцієнт рентабельності управління; I_{23} – показник відхилень в роботі підприємства; I_{24} – показник прибутковості підприємства від використання товарних знаків; I_{25} – частка персоналу, що бере участь у корпоративних заходах для зміцнення командного духу; I_{26} – частка людино-годин, втрачених унаслідок недостатньо ефективних дій менеджменту або поганого клімату в колективі; I_{31} – коефіцієнт утримання; I_{32} – частка постійних клієнтів; I_{33} – частка клієнтів, що формують імідж організації; I_{34} – частка продукції, що випускається з використанням товарних знаків; I_{35} – ефективність витрат на формування позитивного іміджу компанії (бренду); I_{36} – ефективність витрат на маркетингові заходи із залучення нових та утримання старих клієнтів; I_{41} – частка інвестицій у НДДКР; I_{42} – частка продукції, що випускається на основі об'єктів інтелектуальної власності, права на які закріплено у відповідних документах, що належать фірмі; I_{43} – показник доступності інформаційно-довідкових систем; I_{44} –

показник забезпеченості об'єктами інтелектуальної власності; I_{45} – показник комп'ютеризації робочих місць; I_{46} – показник забезпеченості ліцензованими програмами; s – індикатор впливу j -го показника на загальний рівень організаційного капіталу ($s = +1$, якщо вплив позитивний; $s = -1$, якщо вплив негативний); S_e – індекс синергії, що характеризує вплив однієї складової інтелектуального капіталу на іншу, $S_e \in [-1; 1]$ (якщо $X_a < 0,33$, то $S_e = -1$; якщо $X_a \geq 0,33$, то $S_e = +1$).

На основі значення інтегрального показника оцінки інтелектуального капіталу X запропоновано визначати рівень інтелектуального капіталу підприємства: високий, середній та низький (табл. 1).

Таблиця 1

Області значень інтегрального показника оцінки інтелектуального капіталу підприємства

Значення показника X	Рівень інтелектуального капіталу	Характеристика
$0,67 \leq X \leq 1$	Високий	Достатній для прискореного росту підприємства
$0,33 \leq X < 0,67$	Середній	Достатній для забезпечення стабільності
$0 \leq X < 0,33$	Низький	Недостатній, такий, що може завдати збитків

За результатами проведеної оцінки запропоновано проводити вибір стратегії управління інтелектуальним капіталом, яка може бути спрямована на розвиток як його окремих складових та їх поєднання, так і на розвиток чи взаємодію всіх елементів інтелектуального капіталу. Узагальнена блок-схема вибору стратегій управління представлена на рис. 4. Після їх реалізації оцінку інтелектуального капіталу підприємства рекомендується повторити.

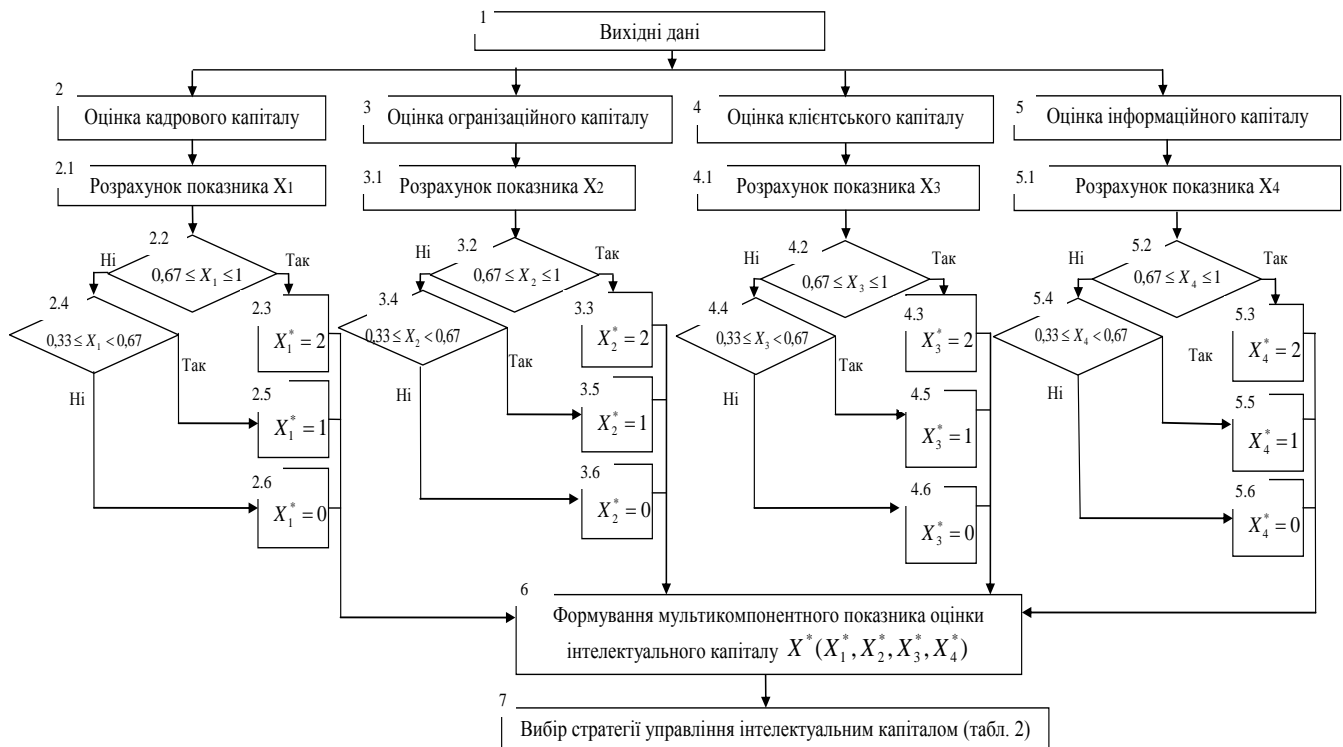

Рис. 4 Блок-схема алгоритму вибору стратегії управління інтелектуальним капіталом на основі оцінки його складових

В рамках кожної із стратегій розроблено інструменти їх реалізації, впровадження яких сприятиме підвищенню рівня інтелектуального капіталу на підприємстві. Їх застосування може бути комплексним або пріоритетним залежно від фінансових можливостей підприємства та генеральної стратегії його розвитку.

Таблиця 2

Варіанти стратегій управління інтелектуальним капіталом

$X^* (X_1^*, X_2^*, X_3^*, X_4^*)$	Типи стратегій
(0;1;1;2), (0;2;1;1), (0;1;2;1), (0;1;1;1), (0;2;2;1), (0;1;2;2), (0;2;2;2), (0;2;1;2), (1;2;2;2)	Стратегія розвитку кадрового капіталу
(1;0;1;1), (1;0;1;2), (2;0;1;1), (2;0;1;2), (1;0;2;2), (1;0;2;1), (2;0;2;2), (2;0;2;1), (2;1;2;2)	Стратегія розвитку організаційного капіталу
(2;2;1;0), (1;2;2;0), (1;1;2;0), (2;1;1;0), (2;1;2;0), (1;1;1;0), (1;2;1;0), (2;2;2;0), (2;2;2;1)	Стратегія розвитку інформаційного капіталу
(1;1;0;1), (2;2;0;1), (2;1;0;1), (1;1;0;2), (2;2;0;2), (2;1;0;2), (1;2;0;1), (1;2;0;2), (2;2;1;2)	Стратегія розвитку клієнтського капіталу
(0;2;0;2), (0;1;0;1), (0;2;0;1), (0;1;0;2), (1;2;1;2)	Стратегія розвитку кадрового та клієнтського капіталів
(0;2;2;0), (0;2;1;0), (0;1;1;0), (0;1;2;0), (1;2;2;1)	Стратегія розвитку кадрового та інформаційного капіталів
(2;0;0;1), (2;0;0;2), (1;0;0;1), (1;0;0;2), (2;1;1;2)	Стратегія розвитку організаційного та клієнтського капіталів
(2;2;0;0), (2;1;0;0), (1;2;0;0), (1;1;0;0), (2;2;1;1)	Стратегія розвитку клієнтського та інформаційного капіталів
(0;0;1;1), (0;0;1;2), (0;0;2;1), (0;0;2;2), (1;1;2;2)	Стратегія розвитку кадрового та організаційного капіталів
(2;0;1;0), (1;0;1;0), (2;0;2;0), (1;0;2;0), (2;1;2;1)	Стратегія розвитку організаційного та інформаційного капіталів
(0;0;0;1), (0;0;0;2), (1;1;1;2)	Стратегія розвитку кадрового, організаційного і клієнтського капіталів
(0;0;1;0), (0;0;2;0), (1;1;2;1)	Стратегія розвитку кадрового, організаційного та інформаційного капіталів
(1;0;0;0), (2;0;0;0), (2;1;1;1)	Стратегія розвитку організаційного, клієнтського та інформаційного капіталів
(0;1;0;0), (0;2;0;0), (1;2;1;1)	Стратегія розвитку кадрового, клієнтського та інформаційного капіталів
(0;0;0;0)	Стратегія розвитку всіх складових інтелектуального капіталу
(2;2;2;2), (1;1;1;1)	Стратегія взаємодії всіх складових інтелектуального капіталу

Доведено, що стратегічне управління інтелектуальним капіталом вітчизняних підприємств є важливим чинником забезпечення конкурентоспроможності підприємств в умовах глобальної конкуренції. Це дозволяє планувати і корегувати діяльність підприємства відповідно до змін у зовнішньому середовищі, мінімізуючи ризики і втрати.

У третьому розділі «Організаційно-економічне забезпечення конкурентоспроможності підприємства з урахуванням обсягів інтелектуального капіталу» сформовано теоретико-методичні засади вартісної

оцінки інтелектуального капіталу та вибору конкурентних стратегій розвитку підприємства залежно від його типу та рівня інтелектуального капіталу, а також досліджено практичні засади та розроблено рекомендації до управління інтелектуальним капіталом машинобудівних підприємств Сумської області та забезпечення їх конкурентоспроможності в умовах глобальної конкуренції.

Вартісну оцінку інтелектуального капіталу підприємства запропоновано здійснювати на основі економічної доданої вартості, створеної інтелектуальним капіталом підприємства, за формулою:

$$EVA_x = [NOPAT - E \cdot y - D \cdot b \cdot (1 - t)] \times X, \quad (2)$$

де $NOPAT$ – чистий прибуток після сплати податків, грош. од.; D – обсяг позикових коштів, грош. од.; E – обсяг власного капіталу, грош. од.; y – очікувана дохідність власного капіталу, відн. од.; b – вартість позикових коштів, відн. од.; t – ставка податку на прибуток, відн. од.; X – інтегральний показник оцінки інтелектуального капіталу, відн. од.

З метою обґрунтування конкурентних стратегій розвитку підприємства в умовах глобальної конкуренції розширено класифікацію типів підприємств залежно від їх розміру, серед яких запропоновано розглядати окремо мікропідприємства, що обумовлено їх зростаючою роллю на споживчих і промислових ринках. Тип підприємств запропоновано визначати за показниками: кількість працівників (N), чистий дохід від реалізації продукції (I , тис. євро), баланс (B , тис. євро) і економічна додана вартість, створена інтелектуальним капіталом (EVA_x , тис. євро) (табл. 3).

Таблиця 3

Класифікація підприємств за розміром

Тип підприємства	Значення показників
Мікро	$(N < 10) \cup [(I \leq 700) \vee (B \leq 350)] \cup (EVA_x \leq 100)$
Мале	$(10 \leq N < 50) \cup [(700 < I \leq 8000) \vee (350 < B \leq 4000)] \cup (100 < EVA_x \leq 1200)$
Середнє	$(50 \leq N < 250) \cup [(8000 < I \leq 40000) \vee (4000 < B \leq 20000)] \cup (1200 < EVA_x \leq 5700)$
Велике	$(N \geq 250) \cup [(I > 40000) \vee (B > 20000)] \cup (EVA_x > 5700)$

Узагальнена матриця вибору конкурентних стратегій розвитку підприємства залежно від його типу та рівня інтелектуального капіталу представлена на рис. 5. Застосування даного підходу дозволяє підприємству оцінити поточні позиції на ринку та обрати перспективні напрями свого розвитку.

З метою апробації запропонованих у дисертаційній роботі методичних підходів проведено оцінку інтелектуального капіталу ряду машинобудівних підприємств Сумської області, серед яких ТОВ «ВКМ-АРМАТУРА» (мале підприємство), ТОВ «Турбомаш» (середнє підприємство), АТ «НВАТ ВНДІкомпресормаш» (велике підприємство). Визначено, що інтегральний показник оцінки інтелектуального капіталу всіх досліджуваних підприємств на момент проведення аналізу відповідає середньому рівню інтелектуального капіталу (0,35, 0,47 та 0,55 відповідно), що є достатнім для забезпечення їх ринкової стабільності протягом певного часу. Для кожного підприємства з метою зміцнення їх ринкових

позицій та збільшення конкурентоспроможності в умовах посилення конкуренції запропоновано стратегії управління інтелектуальним капіталом, в рамках яких виділено інструменти їх реалізації та обрано конкурентні стратегії розвитку.

Рівень інтелектуального капіталу	Високий	«Премудрий пічкур»	«Перша ластівка»	Стратегія виходу за межі ніші	«Горді леви»	
	Середній	«Хамелеон»	«Жалка бджола»	Стратегія лідерства в ніші	«Могутні слони»	
	Низький	«Сірі миші»	«Помилковий гриб»	Стратегія збереження	«Неповоротні бегемоти»	
		Мікро	Мале	Середнє	Велике	Тип підприємства

Рис. 5 Матриця вибору конкурентних стратегій розвитку підприємства

Для ТОВ «ВКМ-АРМАТУРА» рекомендована стратегія управління інтелектуальним капіталом – стратегія розвитку інформаційного та організаційного капіталів, для ТОВ «Турбомаш» – стратегія розвитку інформаційного капіталу, для АТ «НВАТ ВНДІкомпресормаш» – стратегія розвитку клієнтського та інформаційного капіталів. За рівнем інтелектуального капіталу і кількістю працівників для ТОВ «ВКМ-АРМАТУРА» і ТОВ «Турбомаш» рекомендованою є стратегія «Жалка бджола», що передбачає кооперацію з великим підприємством, використання при цьому його переваг; для АТ «НВАТ ВНДІкомпресормаш» – «Могутні слони» (оскільки підприємство має достатні обсяги інтелектуального капіталу та фінансових ресурсів для забезпечення стабільного становища на ринку, самостійного проведення НДДКР, утримання лабораторій, однак темпи зростання у нього невисокі, тому через значний рівень конкуренції на промислових світових ринках єдиною можливістю виходу на них є об'єднання та поглинання більш успішними компаніями). Оскільки дане підприємство на сьогоднішній день входить до складу концерну NISMAS, це підтверджує ефективність існуючої на ньому системи менеджменту. За прогнозом на 2017-2022 рр. при реалізації запропонованих стратегій рівень інтелектуального капіталу підприємств ТОВ «ВКМ-АРМАТУРА», ТОВ «Турбомаш», АТ «НВАТ ВНДІкомпресормаш» відповідно зросте на 91%, 60% та 55%. Це дозволить підприємствам значно підвищити рівень конкурентоспроможності, перейти до нового етапу свого розвитку на ринку продукції промислового призначення і розширити напрями своєї діяльності.

ВИСНОВКИ

У дисертаційній роботі наведено теоретичне узагальнення і нове вирішення науково-прикладного завдання, що полягає у розробленні економічних засад управління інтелектуальним капіталом підприємства та забезпечення на цій основі його розвитку в умовах глобальної конкуренції. Одержані результати дозволили зробити такі висновки:

1. На основі аналізу підходів до визначення категорії «інтелектуальний капітал» розкрито його економічний зміст, що полягає у створенні доданої вартості та забезпеченні конкурентоспроможності підприємства на ринку в умовах посилення глобалізаційних процесів. Уточнено сутність категорії «управління інтелектуальним капіталом», під яким запропоновано розуміти систематично-організаційний процес формування, ефективного використання, накопичення та відтворення інтелектуального капіталу з метою підвищення конкурентоспроможності підприємства в умовах глобальної конкуренції.

2. Уточнення структури інтелектуального капіталу шляхом деталізації його складових та їх елементів дозволило підвищити об'єктивність оцінки та управління інтелектуальним капіталом підприємства. У результаті дослідження встановлена наявність взаємозв'язку між усіма складовими інтелектуального капіталу, наслідком взаємодії яких є синергічний ефект. Визначено, що інтелектуальний капітал виконує ряд важливих для підприємства функцій, зокрема, впливає на економічне зростання, забезпечує продуктивність праці і конкурентоспроможність.

3. Встановлено, що об'єктами формування інтелектуального капіталу підприємства є кадровий, інформаційний, організаційний і клієнтський капітали, що дозволило автору сформулювати систему показників їх оцінки за структурним підходом.

4. Удосконалено організаційно-економічний механізм управління інтелектуальним капіталом підприємства, який враховує систему формування і відтворення інтелектуального капіталу через інтелектуальний потенціал. Визначено мотиваційний інструментарій реалізації інтелектуального потенціалу, що дозволяє створити необхідні умови для формування і відтворення інтелектуального капіталу.

5. Запропоновано підхід до вибору стратегії управління інтелектуальним капіталом, в основу якого покладена структурна оцінка інтелектуального капіталу, який дозволяє визначити пріоритетні напрями розвитку чи взаємодії усіх його складових для забезпечення високої ефективності і прибутковості роботи підприємства в умовах глобальної конкуренції.

6. Удосконалено науково-методичний підхід до оцінки інтелектуального капіталу, що передбачає комплексну структурну оцінку всіх складових інтелектуального капіталу та розрахунок інтегрального показника оцінки інтелектуального капіталу. Його застосування дозволяє визначити поточний стан нематеріальних активів, прослідкувати динаміку їх розвитку чи старіння, ідентифікувати сильні і слабкі місця, обрати найбільш доречну стратегію управління інтелектуальним капіталом, і як наслідок, вчасно реагувати на зміни внутрішнього і зовнішнього маркетингового середовища підприємства.

7. Запропоновано методичний підхід вартісної оцінки інтелектуального

капіталу підприємства через розрахунок економічної доданої вартості, що включає інтегральний показник рівня інтелектуального капіталу підприємства. Його застосування дозволить максимально використати порівняльні переваги підприємства в умовах глобальної конкуренції, а також обґрунтувати конкурентні стратегії розвитку підприємства.

8. Обґрунтовано матричний підхід до вибору конкурентних стратегій розвитку залежно від типу підприємства та рівня його інтелектуального капіталу, а також запропоновано варіанти стратегій розвитку для мікропідприємств. Його застосування дозволяє більш ефективно використовувати інтелектуальні, фінансові, матеріальні та інші ресурси підприємства з метою досягнення стратегічних цілей.

9. Основні теоретико-методичні розробки та рекомендації дисертаційного дослідження впроваджено у господарську діяльність машинобудівних підприємств Сумської області, а саме: ТОВ «ВКМ-АРМАТУРА», ТОВ «Турбомаш» і АТ «НВАТ ВНДІкомпресормаш», що дозволило визначити оптимальні стратегії управління інтелектуальним капіталом, сформуувати комплекс заходів з їх реалізації, впровадження яких сприятиме зростанню обсягів економічної доданої вартості, створеної ним, на 179%, 216,5% та 217,8% відповідно протягом 2017-2022 рр.

СПИСОК ОСНОВНИХ ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЙНОЇ РОБОТИ

Підрозділи монографій

1. Щербаченко В.О. Роль інтелектуального капіталу у забезпеченні розвитку інноваційної соціально-економічної системи / В.О. Щербаченко, В.Ю. Школа // Соціально-економічна мотивація інноваційного розвитку регіону: [монографія] / за ред. д.е.н., проф. О.В. Прокопенко. – Суми : Сумський державний університет, 2012. – С. 81-86. *(Особистий внесок: визначено роль інтелектуального капіталу в інноваційній економічній системі).*

2. Щербаченко В.О. Рівні управління інтелектуальним капіталом / В.О. Щербаченко, В.Ю. Школа // Механізм управління потенціалом інноваційного розвитку промислових підприємств [монографія] / за ред. к.е.н., доц. Ю.С. Шипуліної. – Суми: ТОВ «ДД «Піпірус», 2012. – С. 235-242. *(Особистий внесок: досліджено методи оцінки інтелектуального капіталу).*

3. Щербаченко В.О. Інноваційні підходи до управління виробничим процесом та інтелектуальним капіталом підприємства / В. О. Щербаченко, В.Ю. Школа // Інновації у маркетингу і менеджменті: монографія / за заг. ред. д.е.н., професора С.М. Ілляшенка. – Суми: ТОВ «Друкарський дім «Папірус», 2013. – С. 229-235. *(Особистий внесок: досліджено науковий підхід до управління інтелектуальним капіталом, заснований на емоційному сприйнятті музики).*

4. Щербаченко В.О. Методичні підходи до оцінки інтелектуального капіталу підприємства / В.О. Щербаченко, В.Ю. Школа // Маркетингові аспекти управління інноваційним розвитком [монографія] / за ред. д.е.н., професора С.М. Ілляшенка. – Суми: ТОВ «Друкарський дім «Папірус», 2014. – С.217-223. *(Особистий внесок: проаналізовано методи оцінки інтелектуального капіталу підприємства).*

Статті в наукових фахових виданнях України

5. Щербаченко В.О. Економічне обґрунтування ролі інтелектуального капіталу у формуванні інноваційної економічної системи / В.О. Щербаченко, В.Ю. Школа // Маркетинг і менеджмент інновацій. – 2011. – № 3, Т. I. – С. 72-78. *(Особистий внесок: визначено роль інтелектуального капіталу в інноваційній економічній системі, поглиблено його сутність, функції та структуру).*

6. Щербаченко В.О. Інтелектуальний капітал як базис національної економічної системи / В.О. Щербаченко, О.В. Прокопенко, В.Ю. Школа // Вісник Донецького університету економіки та права: збірник наукових праць. Серія: Економіка та управління. – Донецьк: ДонУЕП, 2011. – №2. – С. 31-36. *(Особистий внесок: досліджено сутність поняття інтелектуальний капітал, наукові підходи до його управління).*

7. Shcherbachenko V. O. Selection of intellectual capital management strategies [Online] // Economic Processes Management: International Scientific E-Journal. 2016. 1. Available: http://epm.fem.sumdu.edu.ua/download/2016_1/2016_1_15.pdf. (Випуск журналу входить до міжнародної наукометричної бази Index Copernicus Journals Master List (Польща, <http://www.indexcopernicus.com/>) та міжнародної бази реферування Directory of Open Access Journals - DOAJ (США, <http://www.doaj.org/>), BASE – Bielefeld Academic Search Engine (<https://www.base-search.net>)).

8. Щербаченко В.О. Організаційно-економічний механізм управління інтелектуальним капіталом підприємства / В.О. Щербаченко // Механізм регулювання економіки. – 2016, №1. – С. 123-130. (Випуск журналу входить до міжнародної наукометричної бази РІНЦ <http://elibrary.ru>).

Статті в інших наукових виданнях України

9. Shcherbachenko V.O. Competitive dimensions of human resources [Internet source] / V. O. Shcherbachenko, R. M. Neykova, O. V. Prokopenko // Economic Processes Management: International Scientific E-Journal. – 2015. – № 1.– Access mode: http://epm.fem.sumdu.edu.ua/download/2015_1/2015_1_1.pdf. *(Особистий внесок: визначено мету, завдання, актуальність управління персоналом, а також місце персоналу підприємства в конкурентній площині).* (Випуск журналу входить до міжнародної наукометричної бази Index Copernicus Journals Master List (Польща, <http://www.indexcopernicus.com/>) та міжнародної бази реферування Directory of Open Access Journals - DOAJ (США, <http://www.doaj.org/>), Google Академія (<http://scholar.google.com.ua>)).

Статті у наукових періодичних виданнях інших держав

10. Щербаченко В.А. Управление интеллектуальным капиталом предприятия машиностроительной отрасли / В.А. Щербаченко, В.Ю. Школа // Основы экономики, управления и права. Периодический всероссийский научный журнал. – 2013 № 4 (10). – С. 87-91. *(Особистий внесок: визначено особливості управління інтелектуальним капіталом підприємства машинобудівної галузі).* (Випуск журналу входить до міжнародної наукометричної бази РІНЦ <http://elibrary.ru>).

11. Shcherbachenko V.O., The shifting asset base and the rise of the new economy / V.O. Shcherbachenko, O.V. Prokopenko, V.Y. Shkola // Предприемачество. – Югозападен университет "НеофитРилски", Стопански факултет. – № 2, 2014. – С. 6-11. *(Особистий внесок: дослідження відмінностей між нематеріальними та матеріальними активами, необхідності застосування комбінованих методик управління активами підприємства, врахування в стратегічному плануванні рівня і вартості інтелектуальних ресурсів).*

Матеріали міжнародних та всеукраїнських наукових конференцій

12. Щербаченко В.О. Удосконалення методичного підходу до оцінки інтелектуального капіталу / В. О. Щербаченко, О. В. Прокопенко, В. Ю. Школа //

Маркетинг інновацій і інновації в маркетингу : збірник тез доповідей П'ятої міжнародної науково-практичної конференції, 29 вересня – 1 жовтня 2011 р. – Суми: ТОВ «ДД «Папірус», 2011. – С. 177-179. *(Особистий внесок: проаналізовано методи оцінки інтелектуального капіталу).*

13. Щербаченко В.О. Визначення ролі інтелектуального капіталу у формуванні інноваційної економічної системи / В. О. Щербаченко, В. Ю. Школа // Економіка та менеджмент: перспективи розвитку : матеріали доповідей Міжнародної науково-практичної конференції, м. Суми, 18–20 травня 2011 р. / за заг. ред.: О.В. Прокопенко, М.Ю. Троян. – Суми : СумДУ, 2011. – Т.2. – С. 103-105. *(Особистий внесок: визначено роль інтелектуального капіталу в забезпеченні інноваційної економічної системи).*

14. Щербаченко В.О. Інтелектуальний капітал як основа інноваційної економічної системи / В.О. Щербаченко, В.Ю. Школа // Інноваційні ідеї молоді в соціально-економічному розвитку України ХХІ століття: матеріали V Міжнародної студ. конф., 14–15 квіт. 2011 р. – Запоріжжя: Запорізький національний університет, Т.2. – 2011. – С. 262-263. *(Особистий внесок: визначено сутність, функції і структуру інтелектуального капіталу).*

15. Щербаченко В.О. Моделювання інноваційних економічних систем / В.О. Щербаченко, В.Ю. Школа // Матеріали VII Міжнародної науково-практичної конференції «Перспективні розробки науки і техніки – 2011» Економічні науки: Перемишль. Наука і освіта. – С. 14-18. *(Особистий внесок: запропоновано математичну модель оцінки інтелектуального потенціалу).*

16. Щербаченко В.А. Усовершенствование теоретико-методических подходов к управлению интеллектуальным капиталом на разных уровнях / В.А. Щербаченко, В.Ю. Школа // Проблемы и перспективы развития предпринимательской деятельности – 2: материалы и доклады II международной студенческой научно-практической конференции (Самара, 13–14 мая 2011 г.) / под общ. ред. А.Н. Сорочайкина. – Самара: Издательство «Глагол», 2011. – С.270-274. *(Особистий внесок: проаналізовано методичні підходи до оцінки інтелектуального капіталу підприємства, запропоновано власні методики управління інтелектуальним капіталом).*

17. Щербаченко В.О. Оцінка інтелектуального капіталу в національній економіці / В.О. Щербаченко, О.В. Прокопенко, В.Ю. Школа // Капіталізація підприємств та фінансових організацій: теорія і практика: тези доп. і повідом. міжнар. наук.-практ. конф. (Донецьк, 27 травня 2011 р.) / НАН України, Ін-т економіки пром-сті; ред. кол.: І.П. Тулеев (відп. ред.) та ін. – Донецьк, 2011. – С.174-175. *(Особистий внесок: проаналізовано методичні підходи до оцінки інтелектуального капіталу підприємства).*

18. Щербаченко В.О. Використання інтелектуальних інформаційних систем у маркетингу / В.О. Щербаченко, О. М. Олефіренко // Економічні проблеми сталого розвитку : тези доповідей науково-технічної конференції викладачів, співробітників, аспірантів і студентів факультету економіки та менеджменту, присвяченої дню науки в Україні, Суми, 18–22 квітня 2011 року / Відп. за вип. А.Ю. Жулавський. – Суми: СумДУ, 2011. – Ч. 4. – С. 122-123. *(Особистий внесок: досліджено роль інтелектуальних систем в маркетингу).*

19. Щербаченко В.А. Креативная экономика как новый этап развития экономики знаний / В.А. Щербаченко // Креативная экономика и инновационные

процессы (вопросы модернизации, развития и управления): материалы и доклады III межд. молод. науч. конф. (Самара, 10–15 ноября 2011 г.): в 2 ч. – Самара: Издательство «Самарский университет», 2011. – Ч. 2. – С. 72-74.

20. Щербаченко В.О. Підходи до визначення сутності інтелектуального капіталу в умовах посилення світових глобалізаційних процесів / В.О. Щербаченко, В.Ю. Школа // Держава і право: проблеми становлення і розвитку: Збірник матеріалів V Міжнародної науково–практичної конференції (19–20 травня 2012 р., м. Суми) II частина. / Сумська філія Харківського національного університету внутрішніх справ. – Суми : ТОВ «ДД «Піпірус», 2012. – С. 217-220. *(Особистий внесок: проаналізовано наукові підходи до визначення сутності інтелектуального капіталу в умовах посилення світових глобалізаційних процесів).*

21. Щербаченко В.А. Концептуальные основы экономики знаний / В.А. Щербаченко, В.Ю. Школа // Актуальные проблемы развития финансово-экономических систем и институтов: материалы и доклады IV международной научной конференции (Самара, 4–5 апреля, 2013 г.): в 2 ч. / под общ. ред. А.Н. Сорочайкина. – Самара: Издательство «Самарский университет», 2013. – Ч. 2. – С. 506-510. *(Особистий внесок: визначено сутність та характеристики економіки знань).*

22. Щербаченко В.О. Особливості управління людським капіталом на сучасному етапі розвитку економіки / В.О. Щербаченко, М. М. Петрушенко, // Економічні проблеми сталого розвитку : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, присвяченої пам'яті проф. Балацького О.Ф., м. Суми, 24–26 квітня 2013 р. / За заг. ред. О.В. Прокопенко. – Суми : СумДУ, 2013. – Т. 3. – С. 144. *(Особистий внесок: досліджено особливості управління персоналом підприємства).*

23. Щербаченко В.А. Управление интеллектуальным капиталом на разных уровнях / В.А. Щербаченко, В.Ю. Школа // Международная научно-практическая конференция «Совершенствование менеджмента организации»: сборник материалов конференции (15 мая 2013 г.). – Москва : МГУПИ, 2013. – С. 296-300. *(Особистий внесок: визначено можливості застосування різних методик для оцінки інтелектуального капіталу на різних рівнях).*

24. Щербаченко В.О. Роль інформації і знань у сучасному виробництві / В.О. Щербаченко, В.Ю. Школа // Міжнародна стратегія економічного розвитку регіону : матеріали IV Міжнародної науково-практичної конференції, м. Суми, 3–5 вересня 2013 року / за заг. ред. проф. О. В. Прокопенко. – Суми : СумДУ, 2013. – С. 130. *(Особистий внесок: проаналізовано значення знань і інформації як ресурсу, здатного створювати додану вартість товарам і послугам).*

25. Щербаченко В.А. Математическая модель оценки уровня интеллектуального капитала / В.А. Щербаченко, В.Ю. Школа // Третьи Чарновские чтения. Сборник тезисов. Материалы III международной научно-практической конференции по организации производства. Москва, 6–7 декабря 2013 г. – М. : НП «Объединение контроллеров», 2013. – С. 152-156. *(Особистий внесок: розроблено математичну модель оцінки рівня інтелектуального капіталу).*

26. Щербаченко В.О. Використання маркетингової інформації у діяльності підприємств машинобудівної промисловості / В.О. Щербаченко, В.Ю. Школа // Економіка та менеджмент: перспективи розвитку : матеріали III Міжнародної науково-практичної конференції, м. Суми, 6–7 вересня 2013 року / за заг. ред. О.В. Прокопенко. – Суми : СумДУ, 2013. – С. 162-164. *(Особистий внесок: обґрунтовано*

значення маркетингової інформації для успішної діяльності підприємств машинобудівної галузі промисловості).

27. Щербаченко В.А. Влияние функциональной музыки на производственный процесс в экономике / В.А. Щербаченко // Современные проблемы гуманитарных и естественных наук: материалы XVII международной научно-практической конференции (6 декабря 2013 г., РИУП, г. Рязань). – Рязань, РИУП, 2014. – С. 100–103.

28. Shcherbachenko V. The increasing significance of intellectual capital in enterprise success / V. Shcherbachenko // Економічні проблеми сталого розвитку: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції імені проф. Балацького О.Ф. (м. Суми, 6–8 травня 2014 р.): у 2 т. / за заг. ред. О.В. Прокопенко, О.В. Люльова.– Суми: Сумський державний університет, 2014. – Т. 1.– С. 41.

29. Щербаченко В.А. Пути превращения интеллектуального капитала в интеллектуальный потенциал / В.А. Щербаченко // «Экономическая теория в XXI веке: поиск эффективных механизмов хозяйствования» Материалы международной научно-практической конференции (Новополоцк, 23 – 24 октября 2014 г.) В двух частях. Часть 1. Под общей редакцией кандидата экономических наук, доцента И.В. Зеньковой. – Новополоцк, ПГУ, 2014. – С. 125-128.

30. Щербаченко В.О. Вплив музики на підвищення ефективності трудової діяльності / В.О. Щербаченко // Економіка та менеджмент: перспективи розвитку : матеріали IV Міжнародної науково-практичної конференції, м. Суми, 20 листопада 2014 року / за заг. ред. О. В. Прокопенко. – Суми : СумДУ, 2014. – С . 59-60.

31. Shcherbachenko V.O. Intellectual capital management strategies [Електроний ресурс] / V.O. Shcherbachenko // Збірник наукових праць за результатами Всеукраїнської науково-практичної конференції «Актуальні проблеми соціально-економічних систем в умовах трансформаційної економіки» (Дніпропетровськ, 12–13 квітня 2016 р.). Ч. 3. – Дніпропетровськ, 2016. – С. 543-547. – Режим доступу: http://nmetau.edu.ua/file/part_3.pdf

АНОТАЦІЯ

Щербаченко В.О. Економічні засади управління інтелектуальним капіталом підприємства в умовах глобальної конкуренції. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук за спеціальністю 08.00.04 – економіка та управління підприємствами (за видами економічної діяльності). – Сумський державний університет, Суми, 2016.

Дисертація присвячена розвитку теоретичних та науково-методичних засад управління інтелектуальним капіталом підприємства в умовах глобальної конкуренції.

У дисертаційній роботі уточнено зміст понять «інтелектуальний капітал підприємства» та «управління інтелектуальним капіталом». Обґрунтовано та поглиблено структуру інтелектуального капіталу, удосконалено організаційно-економічний механізм управління інтелектуальним капіталом, в рамках якого запропоновано мотиваційний інструментарій для трансформації інтелектуального потенціалу в капітал. Обґрунтовано науково-методичний підхід до оцінки інтелектуального капіталу підприємства за кожною із його складових, на основі якої

запропоновано алгоритм вибору стратегії управління інтелектуальним капіталом. Розроблено та науково обґрунтовано методичні засади вартісної оцінки інтелектуального капіталу через визначення обсягів економічної доданої вартості, створеної інтелектуальним капіталом. Сформовано науковий підхід до вибору конкурентних стратегій розвитку різних типів підприємств залежно від рівня їх інтелектуального капіталу.

Ключові слова: інтелектуальний капітал, інтелектуальний потенціал, управління, стратегія, економічна додана вартість, знання, конкурентоспроможність, глобальна конкуренція.

АННОТАЦИЯ

Щербаченко В.А. Экономические основы управления интеллектуальным капиталом предприятия в условиях глобальной конкуренции. - Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата экономических наук по специальности 08.00.04 – экономика и управление предприятиями (по видам экономической деятельности). – Сумский государственный университет, Сумы, 2016.

Диссертация посвящена развитию теоретических и научно-методических основ управления интеллектуальным капиталом предприятия в условиях глобальной конкуренции.

В диссертационной работе уточнено содержание понятий «интеллектуальный капитал предприятия» и «управление интеллектуальным капиталом», на основе чего определена структура интеллектуального капитала предприятия, его функции и роль в обеспечении конкурентоспособности предприятия. Проанализированы тенденции развития инновационной и научно-исследовательской деятельности украинских предприятий, определена роль интеллектуального капитала в обеспечении конкурентоспособности предприятия. Усовершенствованы теоретические основы управления интеллектуальным капиталом предприятий машиностроительной отрасли. Определены основные направления взаимосвязи управления интеллектуальным капиталом с другими видами управления на предприятии.

Усовершенствован организационно-экономический механизм управления интеллектуальным капиталом предприятия, учитывающий мотивационный инструментальный воспроизводства интеллектуального капитала через интеллектуальный потенциал. Определены цели, задачи, функции, а также основные его элементы. Предложен мотивационный инструментальный реализации интеллектуального потенциала предприятия с целью повышения его конкурентоспособности на международных рынках.

Сформирован и обоснован научно-методический подход к оценке интеллектуального капитала, который предусматривает комплексную структурную оценку всех составляющих интеллектуального капитала и расчет интегрального показателя оценки интеллектуального капитала. По результатам проведенной оценки предлагается осуществлять выбор стратегии управления интеллектуальным капиталом, которая может быть направлена на развитие как его отдельных составляющих, их сочетаний, так и на развитие или взаимодействие всех видов

интеллектуального капитала. Для каждого из типов стратегий управления интеллектуальным капиталом предложены возможные варианты их реализации.

Предложены методические основы стоимостной оценки интеллектуального капитала предприятия путем расчета экономической добавленной стоимости, включающей интегральный показатель оценки интеллектуального капитала предприятия, а также обоснован матричный подход к выбору конкурентных стратегий в зависимости от типа предприятия, определяемого в зависимости от его размеров и уровня интеллектуального капитала. Выделены конкурентные стратегии для микропредприятий, что обусловлено их возрастающей ролью как на потребительском, так и на промышленном рынках. Проведена оценка интеллектуального капитала ряда предприятий Сумской области, на основе которой предложены стратегии управления интеллектуальным капиталом. Определены перспективы и конкурентные стратегии развития машиностроительных предприятий в условиях глобальной конкуренции.

Ключевые слова: интеллектуальный капитал, интеллектуальный потенциал, управление, стратегия, экономическая добавленная стоимость, знания, конкурентоспособность, глобальная конкуренция.

SUMMARY

Shcherbachenko V.O. The Economic Basics of Enterprise Intellectual Capital Management in the Reality of Global Competition. - Manuscript.

The thesis is to gain a candidate degree in economic sciences of specialty 08.00.04 – economics and management of enterprises (by kinds of economic activity). – Sumy State University, Sumy, 2016.

The thesis is devoted to development of theoretical and methodological foundations of enterprise intellectual capital management in the reality of global competition.

The author clarified the concept of intellectual capital of the company and intellectual capital management. The structure of intellectual capital, organizational and economical mechanism of intellectual capital management have been improved. Theoretical bases of intellectual capital management the enterprises of engineering industry have been deepened. Motivational tools were suggested for converting intellectual potential into the capital. Methodical approach to intellectual capital evaluation and the selection of management strategy are justified. The author has developed scientific approach to the determination of economic value added by intellectual capital and selection of competitive strategy, depending on the size of the company and level of its intellectual capital.

Keywords: intellectual capital, intellectual potential, strategy, economic value added, knowledge, competitiveness, global competition.

Підписано до друку 05.09.2016
Формат 60x90/16. Обл.-вид. арк. 0,9. Гарнітура Times. Тираж 100 пр. Вид. № 38.

Віддруковано у ВВП “Мрія-1”
40000, м. Суми, вул. Кузнечна, 2.
Свідоцтво суб’єкта видавничої справи:
серія ДК, № 36 від 19.04.2000.